

4

SZÉKESFEHÉRVÁR

FELIRATOS KÖVEI.

○ ○

IRTA

Dr. LAUSCHMANN GYULA.

○ ○

181.552

István Király Múzeum
Könyvtára
Leltári szám _____

Az 2155

R14

429921

Székesfehérvár, Nyomatott Csitári könyvnyomdájában.

A Kereskedelmi Bank új palotájának építésekor egy érdekes sírkő került felszínre a föld gyomrából, és gyárépítette városunknak régiségekben amúgy is szegény emlékeit. Sok kincs, sok emlék fekszik hős vértől ázott földünkben, becsüljük meg tehát azokat, a melyek fölszínre kerülnek, mert az ősidőről, azoknak nagyságáról beszél az a néma kő, melyet a földnek mindent eltakaró sírjából a bontó csákány kivájt. Hisszük, hogy ezt az új leletet, bár nem valami nagy dologról szól, meg fogja őrizni szép célokra hivatott régészeti együletünk, és nem engedi a pusztulás, az elkallódás szomorú sorsára jutni, hiszen a város indolenciája, a régiségek kultuszának hiánya miatt ugyanis oly sok emlékünk semmisült meg örökre.

A Madaras-féle ház helyén talált emlékkő alkalomszerűvé teszi Székesfehérvár régi köveinek ismertetését, és nem vélünk fölösleges munkát végezni, ha a régi köveknek ma már alig méltányolt feliratával együtt az újabb

kor emléktábláinak szövegét is közöljük. A lehetőség szerint minden emlékre ki fogunk terjeszkedni, és a feliratok latin szövegének magyar fordítását is adjuk, mert az volna szándékunkban, hogy régebbi tanu'mány alapján irt közleményünk teljes, és ami fő, hiteles alakban tárja elénk városunk összegyűjtethető feliratos köveit.

Székesfehérvár eredetileg másodrangu római hely volt, a melynek ma már nevét sem tudjuk biztosan, de legvalószínűbb, hogy Curta elnevezéssel Aquincumhoz beosztott kis falu gyanánt szerepelt a hatalmas római birodalom térképén. Ebből a korszakból néhány emlékkő maradt reánk, amelyek ez idő szerint legnagyobb részben a Nemzeti Múzeum tulajdonai. Károly János említi, hogy a régi budai kapu tornyában, melyet a városi hatóság bölcsesége 1873-ban lerontatott, két régi római kő volt befalazva, és úgy gondolja, hogy a várkapu építéskor kerülh-tett elő a töldből, az építők kegyelete pedig a várkapuba illesztette azokat. Az egyik Severus és Antoninus császárok tiszteletére vésett feliratos kő volt, a másik pedig valamelyik római császárt ábrázolta, de minden felírás nélkül.

A Rómer-Dejardins féle hatalmas gyűjtőmunkából, mely a Magyar Nemzeti Múzeum feliratos köveit ismerteti, Károly János átvette Fejér vármegye története című monografiájába azt az oltárkövet, amelynek felirata következő: „Iovi Optimo Maximo Lucius Septimius Veranus Veteranus Legionis II Adiutricis Piae Fidelis Pro Voto Suscepto in expeditione Parthica Imperatore Antonio et Oclatinio Advento consulibus.“ — Magyarul: A legjobb és legnagyobb Jupiternek Lucius Septimius Veranus, a jámbor hűségű második segítő legiónak veteránja, a Parthus háboruban tett fogadalomból Antoninus császár és Oclatinus Adventus consul idejében.

Megemlíti azonkívül a püspöki palota udvarán őrzött követ, amelyet Marcus Aurelius Attianus Decurio állított nejének és leányának emlékére, és részletesen szól arról az emlékkőről, amelyet 1784-ben találtak a régi bazilika földjében. Ez a kő tudvalevőleg 1815-ben került a Nemzeti Múzeum tulajdonába, miután előzőleg a mostani Nedeczky és Árokay házak helyén állott püspökmajor kerítésébe volt befalazva.

A fölírat Rómer Flóris olvasása szerint

következő: „D. M. C, Dignius Secundianus natione Raet. Sibi et An. Deciac Coniug. et Munic. piissimae et feminae rarissimae ac pudicissimae cuius mortem dolens per absentiam mei contigisse per culpam curantium conqueror vix Ann. XXVIII. M. X. D. XIII. Item Vivibus Dignae Decoratae et Aurel. Secundianae Filiabus.“ Magyarul: A meghaltak szellemének. Raetiumból származó C. Dignius Secundianus magának, hitvesének, és a jámbor polgártársnak, a ritka és erkölcsös asszonynak An. Decianák, akinek halálát fájlalva, panaszkodom, hogy távollétemben a gyógyítók hibája miatt történt ez alig 28 éves, 10 hónapos, és 13 napos korában, — továbbá 8 hónapos, és 18 napos fiának, C. Dignius Decoratusnak, ugyszintén élő leányainak Dignia Decoratának és Aurel. Secundianának. — A szöveg fölött domborműben három alak látható, egy férfi, egy nő, és a kettő között egy gyermek.

Tárgyunk szerint nem terjeszkedhetünk ki azon római kövekre, amelyeket 1844-ben találtak a püspökség udvarán, minthogy ezeknek nincsen feliratuk, csupán az erdős vidék vadjait ábrázolják, a mint azokkal

egy férfi viaskodik, nemkülönben csolnakba szálló két férfiú képét tüntetik elénk, egy másikon ellenben a szüretelés tekNIKÁJÁT láthatjuk.

Székesfehérvárt Szent István tette naggyá, és ötszáz éven keresztül ennek a nagyságnak ragyogó fényességétől tündöklött városunk. A végzet rendelése azonban beteljesült, a régi dicsőségből mi sem maradt, — a hires bazilika, a királyi palota, és a sok templom romba dőlt minden kincsével, minden gazdagságával. Ma már egy emlék sem hirdeti, hogy tizennyolc királyunk alussza örök álmát megszentelt földünkben, ma már a helyet is alig ismerjük, a melyen díszes sirkövök állott egykoron. Pedig milyen lélekemelő dolog volna, ha nagyjainknak sirkövét össze tudtuk volna gyűjteni, akkor legalább ezek beszélnének letűnt dicsőségünkről.

A történelem egykoru irók följegyzései alapján megemlékezik néhány királyi sirkőről, Szent Istváné például fehér márványból készült, Nagy Lajosén pedig a király képe volt kivésve. Ezen sirkő előtt folyt le az a történelmi jelenet, a mely festményekről és acélmetszetek után ismeretes, és a

melyről Turóczi krónikája ezt írja. Jelen vannak a királynék is, kiket a szomorú látványosságra oda hívtak. Először körüljárták a szent oltárokat, majd Lajos király temetkezési kápolnájába mentek. Meglátják itt a jámbor király márvány alakját, szivük elszorul, és átölelve a hideg márványt, csókokkal illetik arcképét, s a vörös követ könyeik záporával öntözik.

Mátyás király sírkövééről Tuberonál találunk följegyzést, a mely elmondja, hogy Miksa király könyezett, midőn Mátyás nyugvó helyét megmutatták neki. Tubero leírásának ezen része magyar fordításban következő. Miksa császár bevonul Székesfehérvárra, és a boldogságos szűz templomába megy, megnézni akarván Szent Istvánnak, Magyarország királyának sírját. Mondják, hogy véletlenül megpillantván Corvin Mátyásnak szokás szerint a nyugvóhely fölé a falra illesztett hadi jelvényeit, és a föliratot, — sirt.

Pray említi, hogy II. Ulászló sírja fölött szintén volt egy érc-tábla megfelelő felirattal, a melyet a bazilika egyéb királyi sírjaival együtt 1527-ben még látott Ursinus Velius, a ki benyomásairól így nyilatkozik.

Ez a fölséges templom a sok diszítésen kívül, a melyekkel a régi királyok alapítványai elhalmozták, a márvány siremlékek miatt is különösen nevezetes.

A néhány királyi sirkő feliratát, a mely az idők viszontagságaiból a késő utódoknak fönmaradt, a következőkben ismertetjük.

1734-ben találtak egy követ, a melyet Kálmáncsay Domokos prépost, a Szent Anna kápolnának alapítója emelt a XV-ik században Szent Imre szülőháza fölé. A töredékes felírás következő: Reveren. Patr. Dominici Praepositi Hic Divi Stephani Carissima Proles Dux Emericus dicitur esse natus. Magyarul: Főtisztelendő Domonkos préposttól. Mondják, hogy itt született Szent Istvánnak szeretett fia, Imre herceg.

A Tudományos Gyűjtemény 1818-ik évfolyama, és Horváth Mihály három verset közölnek, a melyek Mátyás király sirkővén voltak olvashatók. A három vers következő. Corvini brevis haec urna est, quem magna fatentur Facta fuisse deum, fata fuisse hominem.

—
Mathias regum specimen, et gloria Martis,
Hic iaceo fortis, obrutus ante diem.
Qui domui reges, populos, fortesque Bohemos

Invasi solus, qui timor orbis eram,
Caesare de gemino, fateor, duxisse triumphum,
Alter Germanus, Turcicus alter erat.

Mathias iaceo Rex, hac sub mole sepultus,
Testatur vires Austria victa meas.
Terror eram mundo, metuit me Caesar uterque,
Mors potuit tantum sola nocere mihi.

A három disztikon magyar prózában így hangzik. Az első: Corvinnak csekély hamvedre ez, a kit nagy tettei Istennek mondottak, sorsa pedig embernek. — A második: Mátyás, a királyok dísze, és Mars dicsősége itt nyugszom, mint erős, időnap előtt elpusztulva. A ki királyokat és népeket fékeztem, és egymagam támadtam meg a bátor cseheket, a ki a világ félelme valék, bevallom, hogy két császáron arattam diadalt, egyik volt a német, másik a török. — Az utolsó: Itt fekszem e kő alatt eltemetve Mátyás király, erőmet a legyőzött Ausztria hirdeti. Félelme voltam a világnak, két császár is rettegett, egyedül a halál tudott ártani nekem.

Ulászló sirkőve egész 1553-ig megvolt Székesfehérvárott, de a császári hadak ekkor

Bécsbe szállították, és azóta ott őrzik a császári könyvtárban. Felirata így szól: „Anno Domini 1516, XIII Mensis Martii, in Castro Budensi hora VII. post meridiem obiit Serenissimus Wladislaus, Carissimi, II. Poloniae Regis filius, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae Rex. Vixit annos LVIII. dies XII, et regnavit in Hungaria annis viginti quinque, mensibus V, diebus XXIII, In Bohemia annis XLV, mens. VI, diebus XXIII.“ — Magyarul: Az Ur 1516-ik esztendejében Marcius hónap 13-án a budai táborban délután 7 órakor meghalt fenséges II. Ulászló, Lengyelország szeretett királyának fia, Magyar, Cseh, Dalmát és Horvát ország királya. Élt 58 évet, 13 napot, és uralkodott Magyarországon 25 évig, 5 hónapig, 23 napig, Cseh országban 45 évig, 6 hónapig, 23 napig.

A mohácsi vész szerencsétlen áldozatának, II. Lajosnak ez volt sirjára vésve: „Inclito, Magnanimo Pannoniorum, Bohemiorumque Regi, Ludovico, Wladislai filio. Qui pro Religione ac Patria adversus immanissimos Turcas acie decernens, annos primum natus XX. occubuit Invictus ac Potentissi-

mus Rex. Ferdinandus affini charissimo, Maria dulcissimo coniugi, Anna fratri amantissimo. Moerentes pie inferias persolverunt. Anno ab obitu illius altero. Die XI. Novembris, cecidit vero anno a Christo nato MDXXVI. mense augusto, die undetrigesimo." Magyarul. A magyarok és csehek hirneves, nagylelkű királyának, Lajosnak, Ulászló fiának, ki a vallásért és hazáért a kegyetlen török ellen hadba szállva, 20 éves korában meghalt, mint győzhetlen és hatalmas király. Ferdinánd a drága rokonnak, Mária a kedves férjnek, Anna a szeretett testvérnek. A gyászolók jámborul elvégezték a gyászszertartásokat. Halálának második évében november 11-én, elesett pedig Krisztus születése után 1526 ik évben augusztó 29-én.

A török uralom korszakából, a mely egy évi megszakítással 1543-tól 1688-ig nehezedett Székesfehérvárra, és a mely a régi dicsőséget porba dönté. egy feliratos kövünk sincs, sőt a török pusztító keze volt az, mely a megelőző századok emlékeit is szétlulta. A város az újra fejlődés útján lassankint megindult, midőn olyan nemeslelkű ember, mint a nagy Vánossy Lőrinc

királyi harmincados a kipusztult lakosság helyébe bámulatos gyorsasággal új telepítvényeseket gyűjtött, azok számára házhelyeket, kerteket, szántóföldeket, réteket jelölt ki, és mint a budai kamarának tejhatalmu megbizottja, telekkönyvet készített, a városi tanácsot szervezte, és birót állítván a hatóság élére, hűségesküt vett a lakósoktól. Ezen nemes gondolkodása által vetette meg a török kiűzetése után az alapot, melyen a rombadőlt Székesfehérvárra a XVIII-ik században lassu, de biztos haladás várakozott. A XVIII-ik században épült a jezsuiták gimnáziuma, és temploma, a mostani székesegyház, a püspökséget is ekkor szervezte Mária Terézia, — szóval olyan alkotások merültek föl városunkban, a melyeket annak a kornak emberei érdemeseknek tartottak emlékkövel megörökíteni. Ezen emlékkövek a következők.

A jezsuiták régi gimnáziumán, a mely a XVIII-ik század elején alakult, majd később husz éves megszakítás után 1724 november 6-án végleg átadatott rendeltetésének, a kapu fölött egy fekete márványlap állott, aranybetűkkel hirdetvén, hogy

Sedes Palladi Doctae Sacra, — a tudós Pallasnak szentelt épület. Az eredeti épület helyét csak 1875-ben foglalta el a mostani díszes gimnázium, ismerjük tehát ezt az emléktáblát valamennyien. A cisztercita rend a mult idők emléke iránt érzett kegyeletből az építés alkalmával ezt a feliratos követ a renház első emeletének folyosójába falaztatta, a hol ma is látható.

1741-től 1751-ig épült a jezsuita, később pálos, ma ciszterci templom, a melynek alapkövéu ezt a latin feliratot találjuk. „D. O. M. G. Sub Eccles. Cath. Capite Benedicto XIV, et Regni Apostol. Regina Maria Theresia, Eisdem Regni Primate Emerico e Comitibus Eszterházy, Universam Jesu Societ. moderante Francisco Resz, Provinciam Austriae gubernante Mathia Pock, P. Ant. Vánossi sumptus procurante, Cottus Albensis supremo Comite Francisco e Comitibus Eszterházy, Civitatis huius Albae Regiae commendante Barone Jacobo Geymann, Iudice vero Joanne Nagy de Séllye, Lapis hic pro Ecclesia aedificanda Honoribus D. Joannis Nepomuceni M. positus est P. Ignatio Stocker Missionis S. J. Superiore, praesentibus

sociis P. Ant. Brankovits, P. Carolo Teuffl, P. Francisco Xav. Loigth, P. Leopoldo Pfeiffer, P. Mart. Lőcsei, P. Sigismundo Ferentzi, Frat. Bernardo Paumgartner. Anno Domini MDCCXLI die 22-a Martii.“ Magyar fordításban: Mindent Isten nagyobb dicsőségére. A katolikus egyház fejének, XIV Benedeknek, Magyarország apostoli királyának, Mária Teréziának, Magyarország primásának, gróf Eszterházy Imrének, az egész jezsuita rend főnökének, Resz Ferencnek, és az ausztriai jezsuita tartomány kormányzójának, Pock Mátyásnak idejében tétetett le ezen, Vánossy Antal atya költségéből Nepomuki Szent János vértanu tiszteletére épült templom alapköve, midőn gróf Eszterházy Ferenc volt Fejérmegye főispánja, báró Geymann Jakab Székesfehérvár város parancsnoka, és Séllyei Nagy János e város birája, — Stocker Ignác, a jezsuita ház előljárója által, és jelen valának a rendtársak, Brankovits Antal, Teuffl Károly, Loygth Xav. Ferenc, Pfeiffer Lipót, Lőcsei Márton, Ferentzi Zsigmond atyák, és Paumgartner Bernát testvér. Az Ur 1741-ik évében marcius 22-én.

A templom másik feliratos köve a fő-

bejárat fölött van, és ezt olvashatjuk rajta. Quoniam tacui. Ps. 31. v. 3. MDCCLI. A szöveg egyik zsoltárnak két első szava, az 1751 pedig az építés bevégzésének esztendeje.

A Szent Anna kápolnában is találunk egy feliratos követ, mely a XVIII-ik század elejéről való. Ezt a kápolnát tudvalevőleg Kálmáncsay Domonkos építtette 1486 körül, és gróf Nádasdi László, a pálosból lett csanádi püspök és székesfehérvári érkanonok restaurálta 1715-ben. Az oltár fölött ott van a nemesi cimér, a nádasból felszálló vadréce, körülötte ezen felirattal: „Si Deus pro nobis, quis contra nos?” — Ha Isten velünk, ki ellenünk?

A székesegyház falában két vésett emléktábla van, s az egyik a templom, a másik a püspökség alapításáról szól.

Az első követ a főkórus előtti gerincen találjuk evvel a fölirattal: „Pietas Senatus populique Alb. Deo Optimo Maximo in honorem S. Stephani primi Hungar. Reg. et Apostoli a fundamentis erexit a. 1768.” Magyarul: A székesfehérvári tanács és nép kegyelete a hatalmas és nagy Istennek

Szent István, Magyarország első királya és apostola tiszteletére építette 1768-ban.

A másik kő a szószékkel szemben van a falon, és hatalmas méretű fekete lapján aranybetűkkel vésvé ez olvasható: „*Maria Theresia Augusta Ungariae Regina, devictis saepius bello hostibus, receptis pace provinciis, aperto mari commercio, stratis magni operis pontibus, exsiccatis paludibus, milite aucto et perfecto, institutis equitum ordinibus temperatis, ad omnem humanitatem iustitiae legibus, literis et bonis artibus accitis et constabilitis moribus populorum, et animis excultis, multiplicato religionis antistitum numero, efformatis parvulorum scholis, augusta sobole per universa Europae Sceptra et Coronas distributa, solio pace et amore populi firmatis, romano catholicae religioni Sancti Stephani Ungarorum regis cultus, Urbis olim toti Regno celeberrimae salutis, perpetuam antistiti et sacerdotio sedem regia munificentia posuit. Authenticum Sancti Stephani Regis cranium, auro, gemisque ditatum pie venerandum Ecclesiae huic dono dedit anno Incarnationis Domini-*

cae MDCCLXXVII, regni sui Ungarici XXXVI,
aetatis suae LX.“

A terjedelmes szöveg magyar fordítása következő: Mária Terézia, Magyarország felséges királynéja, gyakran legyőzván háboruban az ellenséget, békében tartván az országokat, közlekedést nyitván a tengeren, nagy értékű hidakat veretvén, kiszárítottván a mocsarakat, katonaságát fejlesztvén és gyarapítván, a lovagok intézményét szabályozván, az igazság törvényeivel, rendeleteivel és jó intézkedésekkel szelidségre vezetvén és állandósítván a népek erkölcsait, és lelküket művelvén, a vallás főpásztorainak számát szaporítván, szervezvé a gyermekek iskoláit, egész Európa jogarai és koronái közt elterjedvén felséges ivadékai, és trónja a nép szeretete és békéje által megszilárdulván, a római katolikus vallásnak Szent István magyar király tiszteletére, ennek egykor az egész országban leghiresebb városnak üdvére örök épületet emelt királyi bőkezűségével a főpásztornak és a papságnak. Szent István királynak arannyal és drágakövekkel ékesített koponyáját jámbor tisztelésre ezen egyháznak adományozta az

Ur megtestesülésének 1767-ik, magyarországi uralkodásának 36-ik, saját életének 60-ik évében.

Érdekes követ találunk a régi Linder-
mann, ma Kneifel házon, melynek falán ez
a vésés olvasható: „Anno, quo desiere hoc
loco moenia Albensia.“ A szöveg kronoszti-
konban 1803 évet ad, fordítása pedig így
szól: Abban az évben, amelyben e helyütt
megszűntek a székesfehérvári várfalak.

Hatalmas erősség volt a régi világban
Székesfehérvár. amelynek váráról a levéltár
egy irata említi 1702-ben, hogy két köröndje
van és falai nagy kockakövekből álla-
nak; a közlekedés két főkapun lehetséges,
köröskörül pedig hatalmas mocsarak környe-
zik. A várfalak 1702-ig eredeti sértetlensé-
gükben valának, azonban Lipót király ekkor
széthányatta az országnak minden erősségét.
Pár év előtt módomban volt átolvasni a
székesfehérvári jezsuitabáz naplóit, amelyek
ezidőszerint a budapesti egyetem tulajdonát
képezik. Itt találtam feljegyezve 1702 július
20-án, hogy Lipót rendeletéből Pfefferhoffer
generális és a budai hadbiztos jöttek váro-
sunkba, hogy a várfalak lebontása iránt in-

tézkedvén, a tapasztaltokról jelentést tegyenek. Elég gyorsan megtörtént tehát a várfalak megvizsgálása, hiszen Lipót csak február 4-én adta ki ismert rendeletét, amely „atyai gondoskodásból és egyéb, részint politikai, részint pedig katonai okok folytán, főleg pedig azért, hogy az ország a sok erődítmény terhétől némileg megszabaduljon“, — az összes váraknak, köztük Székesfehérvárnak is lebontását hagyta meg közegeinek.

A végleges intézkedést 1724 május 24-én rendelte el a bécsi kancellária, és ettől kezdve indult meg hosszú évek során a lebontás. A régi várfalból csupán egy kis rész maradt meg, amely a püspökkert végén a Várkörút felől ma is látható hatalmas kockaköveivel. A mostani megyetérre 1803-ban ért a bontó csákány, és ennek emlékét hirdeti az említett ház fölirata.

Valószínűleg a XVIII-ik század végéről való az a két kőlap is, mely a Budai-uton a Splényi, ma Schwartz Gyula ház kapujának két oldalán látható. Így szól a felirat: *Quieti non otio*, vagyis: nyugalomnak, nem pedig tespedésnek épült az a nemesi kúria, mely a régi táblabirói kor emlékeiről beszél városunkban.

A XIX-ik század feliratos kövei között egyet már említettünk; a többiek két csoportba oszlanak, a szerint, amint a szöveg latin vagy magyar. Szóljunk először a latinokról.

A lebontott Kossuth-utcai laktanya hátsó épületén, amely jelenleg raktárhelyiségül szolgál, egy hatalmas kőlap hirdeti a szöveg kronosztikonjában az építésnek 1801-re eső évét a következő szavakkal: „Haec quasi casarma unice per cives interioris civitatis Albaregalensis solo exstructa fuit.” Magyarul: Ezt a kaszárnját egyedül Székesfehérvár belvárosának polgársága építtette.

A Nádor-utcai régi bástyatorony falában egy vörös márványlap állott, amely valószínűleg örökre elpusztult, mert a lebontás után 1872-ben a Városmajorba vitték — megőrzés céljából. Felirata így szólt: „Francisco I. Haered. Austriae Imp. p. f. Aug. simul Hungariae Rege Apost. quindena Nobil. equitum Hungarorum duce Josepho Archiduc. Austriae, Regis optimi Fratres optimo, Hungariae Palatino Insurgentium millia diebus XV. XIII. XIII. Calend. Decemb. MDCCCIX in campis

Alba Regali adsitis congregante lustrante, Portam hanc urbis, quod angustis commean-
tium multitudinem moraretur, senatus po-
pulusque Alba Regalensis binis aedibus em-
tis, solo aequatis, fecit ampliorem, ac olim
Budensem vocatam deinceps memoriae causa
Palatinam dicendam decrevit. MDCCCX.*
Magyarúl: I Ferenc, Ausztria örökös felsé-
ges császára és Magyarország apostoli királya
idejében a Székesfehérvárral határos mező-
kőn összegyűlt 15000 főnyi fölkelő nemes
lovasságot József ausztriai főherceg, a leg-
jobb királynak legjobb testvére, Magyarország
nádora, 1809 november 15, 16 és 17-én meg-
szemlélvén, Székesfehérvár tanácsa és közön-
sége a városnak ezen kapuját, minthogy szűk
volta miatt a közlekedők tömegét zavarta,
két ház megvétele és lerombolása után bő-
vítette, s elhatározta, hogy a régente budai-
nak nevezett kaput emlékül nádorkapunak
nevezi. 1810.*

A jezsuiták székesfehérvári naplójában
olvastam, hogy 1706 szeptember 25-én vo-
nult be a városba a dunántúli hadsereg új
fővezére, Nádasdy Ferenc gróf, aki október
6-án, amely napon megyegyűlés is volt, nagy

ünnepség között tette le ennek a bástya-toronynak alapkövét.

A kövek felállításának időrendje szerint a Ferenc József nőnevelő alapkövét kell megemlítenuünk, mely a kápolna falában a következő feliratot viseli: „Pio Nono Summo Romano Pontifice Ecclesiam Dei feliciter gubernante, Augustissimus Austriae Imperator et Rex Hungariae Apostolicus Franciscus Iosephus I. huius sacelli lapidem primarium clementer deponere dignatus est Idibus Augusti Anno 1857. Fundatore instituti Reverendissimo Francisco Farkas de Királyhegy, ins. ord. Leopoldi imp. et imperii Austriaci Equite, Cath. Eccles. Albaregalensis Praeposito maiore.* Magyarul: IX. Pius pápa szerencsés egyházkormányzása idejében I. Ferenc József, Ausztria felséges császára, és Magyarország apostoli királya méltóztattott ezen szentély alapkövét letenni 1857-ik évben, augusztus 15-én. Az intézet alapítója főtisztelendő királyhegyi Farkas Ferenc, az ausztriai birodalmi Lipót császári rend lovagja, a székesfehérvári katolikus egyház nagyprépostja.

A latin sorozatot az új főgimnázium

portáléja fölé illesztett vörös márványlap zárja be, amelynek kettős felirata közül az első kronosztikonban 1875 évszámot adó hekszaméter, a második pedig próza szöveg. Így szólanak: „Hic Pallas viget, o iuvenes! Divae colite aram! Has docendis patriae filiis aedes Antonius Abbas Cisterciensis erexit.“ Magyarul: Itt Pallas honol, tiszteljétek ób ifjak! az istennő oltárát, Ezen épületet a haza ifjuságának oktatására Antal ciszterci apát emelte.

Az emlékkő annak a nagy áldozatnak hirdetője, melyet a magyar ciszterci rend és annak feje, Rezutsek Antal zirci apát, hozott a magyar közoktatásügynek, első sorban a mi városunknak. E sorok írója diák volt, midőn a 80 éves agg főpap ünnepélyesen átadta 1875 október 3-án a modern intézet rendeltetésének. Nagyon jól emlékezem fölavatási beszédére, melyet a hazafias érzület melegsége hatott át, és amelynek szövegét megőriztem. A legszebb részt ideiktatom, mert a gondolatok fönsége miatt nagyon is méltó arra, hogy a márványkövel együtt megörökítsük. „Vajha szent Rendem tagjai, — így szólt Rezutsek a befejezésben — kik

62 év óta hintegették innét, az eltakarított ó falak között, a valláserkölcsi, hazafiui és tudományos elvek áldásos magvait, az új falak közt is szerencsével folytatván hasznos munkásságukat, azon édes, azon jutalmazó gyümölcseit lássák mindenkor fáradozásuknak, hogy ezen nemes város vidékének mindazon gyermekei, kik az intézetet fölkeresték, egytől-egyig hívei legyenek és maradjanak szent vallásunknak, hívei koronás fedelmünknek, tisztelői minden felsőbbségnek, örömei és büszkesége szülőiknek, munkás és szerető fiai az édes hazának, s messzesugárzó dicsősége a magyar névnek és a magyar nemzeti műveltségnek!

Áttérek a XIX. századból származó magyar felirású emlékkövek ismertetésére, mely a felállítás időrendjében fogja tárgyalni azokat.

Az 1814-ben épült megyeház bejáratánál, a lépcsőtől jobbra egy parányi márványtábla látható, amely komikus hangulatot keltő feliratával bizony éppen nem felel meg annak a helynek, ahol a magyar alkotmány védelmében azelőtt oly heves vitákat hallottak az immár száz éves falak. A vármegyé-

nek egyik versfaragó fia ékes rigmusu kronosztikonokat irt, amelyeket papiron ajánlott a hatóságnak, és ez — úgy látszik — minden birálat nélkül kőbe vésette. Mint a mult időknek hagyománya, minden komikus vonás dacára tiszteletet érdemel egyébiránt ez az emléklap is, melyen a következőket olvashatjuk; „Az Isten segedelmével Kilentzedikén Épültek Ezen Ezer Nyoltzszáznak Tsinos Felnyuló Falai E szép vármegye Háznak. Vagy: Az itt elhányt Várfok Helyin E' lett Megyénk Bástyája, Hogy ne lennénk az Alázárt Bilintsesek Prédája. A Tekintetes Székesfejérvári Vármegye Házának ajánlja Seregélyesről Devetsery István Rector.“

Huszonnyolc év elteltével állították városunkban a második emlékkövet. Ott van a Sóstó vendéglőjének oldalán, és ezt a feliratot találjuk rajta: „E környék kellemei alapítójának, Schmölcz Leopoldnak hálás polgártársai 1838.“

Nagyon szomorú dolognak tekintjük, hogy ismét harmincnégy év lemultával egy emléktáblát helyeztek el városunk egyik házán, mert ez az új kő nem a régi emlékek megbecsüléséről szólt, hanem inkább az in-

téző körök vandalizmusáról fog beszélni késő utódainknak.

A nádor-utcai Herczeg, ma Perl ház falán ezt olvassuk: „Itt állott hajdan a budai várkapu, mely 1810-ik évben József nádor emlékére nádorkapunak neveztetett, míg 1872-ik évi junius hóban lebontatott.“ Azt hisszük, hogy a kő jobban szégyenli magát, mint e város hatósága, és maga a kő is érzi annak az indolenciának helytelenségét, amelyet az ő sorai vannak hivatva megörökíteni.

Sajátságos, hogy a budai bástyatorony lebontását már 1861-ben megjósolta városunknak egyik érdeemes szülöttje, aki történelmi és régészeti tanulmányokkal előszere-
tetből foglalkozott. Ma már nevét is alig ismerik Csapó Kálmánnak, aki 1861-ben „kedves szülővárosának“ ajánlotta Székes-
fehérvár története című munkáját. A lehető-
ség szerint összegyűjtött ebben a kisebb sza-
básu műben nagyobb történelmi munkákból
mindent, ami Székesfehérvár multjával vo-
natkozásban áll. Úgy látszik, jól ismerte az
indolenciát, mellyel a város viseltetett, és
viseltet ma is a régi emlékek iránt, mert a
budai bástyatorony leírásánál így sóhajt föl:

„Lehet, hogy pár év múlva a ma még fennálló csonkatorony helyét is csupán táblába vésett pár sor fogja jelölni, — ekkor azután hamut hintsetek fejetekre szülőföldem lakói, mert multatok emlékének utolsó kincsét duljátok fel.“

1884-ben jelölték meg az utolsó ázsiai magyar szülőházát a következő feliratos táblával: „Itt született Horvát István tudós, nyelvünk és történelmünk előharcosa, a magyar közművelődés buzgó terjesztője, a hazafiság apostola. Születése százados évfordulóján Székesfehérvár közönsége MDCCCLXXXIV május III.“

A történelmi hűség kedvéért megemlítjük, hogy a régóta tervezett szép gondolatot Say Rudolf vetette föl a városi közgyűlésen 1880 ápril 12-én, majd az egész társadalom sietett a szép eszme szolgálatába, amely tettet öltvén, országos ünnep keretében volt a leleplezése. Pauer János püspök, Horvát Istvánnak egykori tanítványa volt a bizottság elnöke, aki gyönyörű s avakkal adózott a nagy szellem emlékének. A díszbeszédet dr. Vass Bertalan főgimnáziumi tanár, jelenleg pécsi igazgató tartotta, akinek Horvát István

remekül megírt életrajzát is köszöni az irodalom. Vajha beteljesülnének a szavak, melyeket Komócsy József szavalt ódájának utolsó versszakában:

Te ház, hol egykor ringaták bölcsőjét,
A rég porladó szent hamvak felett,
Te ünnepeld ez ősváros jövőjét
Annak nevével, ki itt született!

Hozz áldást rá, hogy harcban és békében
Multjához méltó, mindig nagy legyen,
Viragozzék a jólét — keblében! , . .
Hallgasd meg ezt, és így add Istenem!!

1888-ból való a vértanuk emlékoszlopa az Erzsébet-liget sarkán a következő szöveggel; „Havelka Ferenc. Hübner András. Varga Mihály. Gántz Pál. Kuczka Mihály. Ujtcz Gáspár † 1849 aug. 14. Emelte a honfiai kegyelet az 1848|9-ik évi önvédelmi harc ezen áldozatainak 1888.“ A kő mindent elmond, és így nem kell ismételnünk, hogy e hat férfiú a magyar szabadságért szenvedett vértanuhalált.

A szoldateszka vad pribékje egy hirdetésben tette közzé az ítéletet és annak

végrehajtását. Ide iktatjuk teljes szöveggel, legalább kitűnik, hogy ártatlanul véreztek el a gyilkos golyó alatt. Így szól a jellemző okirat.

Hirdetmény. Hübner András, Székes-Fejérvári születésű, 45 éves, katolikus vallású, nős, cserzőtimár, — Havelka Ferencz, ugyanottani születésű, 29 éves, katolikus vallású, nős, szinte cserzőtimár, — Varga Mihály szinte Székes-Fejérvári születésű, 68 éves, katolikus vallású, nős, szücs mesterségű, — Gáncs Pál ugyanott születésű, 39 éves, katolikus vallású, nős szücs mester, — Kutzka Mihály, Pestmegyei Kecskeméti születésű, 49 éves, katolikus vallású, nős, kovácsmester, — végre Ujtcz Gáspár Székes-Fejérvári születésű, 23 éves, katolikus vallású, nőtlen, mesterségére kömives, miután hadi törvényszék alapján történt vizsgálat folytán, jelesül az első három önként bevallották, az utóbbiak ellen pedig tanúk által törvényesen bebizonyított volna, hogy folyó év és hó 10-én Székes-Fejérvárott a cs. kir. katonaság ellen felfegyverkezett felkelésben, melyben elfogattak, részt vettek, — Báró Haynau tábornoszernagy és a cs. kir. hadsereg főpa-

rancsnoka által Győrött f. h. 1-én kiadott proclamatio 3 §. b) pontja, s ezzel kapcsolatban lévő hadi törvénykönyv 62 cikkelyének 4 §. értelmében ön és puskapor által szenvedendő halálra ítéltettek, s rajtuk ezen ítélet ma reggel végrehajtatott. Pesten 1849 évi augusztus 14-én. A cs. kir. haditörvényszék.

A Felmayer gyár főépületének az udvarra néző belső falán emeletnyi magasságában két fekete márványlapot találunk, melyek a gyár alapításának és az ujja fejlesztésének évét hirdetik. Így szól a két fölirat: „Alapította id. Felmayer István 1845. Építették Felmayer István és Károly 1890.“

Két év mulva nyílt meg a vármegye áldozatkészségéből készült lovaslaktanya, a melynek homlokfalán azt a felirást olvassuk: „I. Ferenc József Ausztriai császár és Magyarország apostoli királyának uralkodása alatt Báró Fejérváry Géza honvédelmi minisztersége idejében Fejérvármegye közönsége által a cs. és kir. hadsereg részére Sárközy Aurél alispán vezetése mellett Say Ferenc építész tervei szerint Rózsa Ferenc és társai vállalkozók által építettett 1891—1892 évben.“

Következő évre esik az állami főreális-kola alapítása, miként az emlékkövön olvasuk: „I. Ferenc József Ausztria császára, Magyarország apostoli királya uralkodása alatt Gróf Csáky Albin vallás és közoktatásügyi miniszter kormányzása idejében Székesfehérvár szab. kir. város költségén az állam hozzájárulásával Meixner Károly építész tervei szerint az állami főreáliskola céljaira 1891—1891-ben épült.“

Az ezredéves iskola márványlapja ezt hirdeti. „Ezen népiskola építését a honfoglalás ezredéves emlékére elrendelte Székesfehérvár szab. kir. város közönsége 1896 január 27. Megnyitott 1899 szeptember 1. Sz. István első apostoli királyunk védő szelleme őrködjék felette.“

A huszadik század, a melynek bevezető éveit éljük, eddig három emléktáblával gyarapította Székesfehérvár feliratos köveit.

1900 december 1-én volt városunk falai között az az országos ünnep, amelyen az egész magyar nemzet, a társadalom és a tudomány előkelői hódoltak a költőkirály nagy emléke előtt. A magyar ciszterci rendnek szép és nemes gondolatoktól áthatott

apátja, Vajda Ödön, ekkor leplezte le a saját áldozatkészségéből emelt márványlapot, mely a ciszterciák rendházának falán Vörösmarty tanuló éveinek emlékét örökíti meg. A kararai márványlap arany díszítése a költőkirály bronz relifjét fonja körül, és ezt a fölirást viseli: „Ezt az emléktáblát a magyar ciszterci Rend hazafias kegyelete emelte Vörösmarty Mihálynak, a régi dicsőség és törhetetlen hazaszeretet dalosának, a Szózat halhatatlan költőjének, a ki öt éven át (1811—1816) a székesfehérvári főgymnasium jeles növendéke volt. Születése századik évfordulójának nemzeti ünnepén MCM december 1.“

Emlékezhetünk mindannyian, hogy Vajda Ödön apát maga tartotta a leleplezés ünnepi beszédét, amelynek végén ezen szép szavak között adta át az emléktáblát a nyilvánosságnak: „E tíbla, ez ódou épület legujabb, de legértékesebb köve, necsak a mult hirdetője legyen, de legyen e nemzet nagy ünnepének záloga is, s a hazaszeretet, hazafi kötelesség intő táblája örökké!“

1901-ben adták át hivatásának a Szent György közkórházat, melynek főbejáratánál vörös márványlap így hirdeti az alapítás tör-

ténetét: „Ezen közkórházat I. Ferencz József koronás királyunk dicsőséges uralkodása, Duka- és Szentgyörgyvölgyi Széll Kálmán miniszterelnök és belügyminiszter kormányzása, Eörményesi és Karánsebesi Báró Fiáth Pál főispánsága, Dercsikai Huszár Ágoston alispánsága idejében az Urnak 1900-ik esztendejében Hübner Jenő műépítész tervei szerint és vezetése, — Krécsy Miklós kir. mérnök ellenőrzése mellett Hegyi Ferenc építőmester által Fejérvármegye építtette.“

Az emlékkő nem szól a nemeslelkű emberbarátról, Kégl Györgyről, a ki fejedelmi adományával lehetővé tette ennek a modern intézetnek megalakulását. Nemes egyszerűségében, jellemének szerénységével minden ünnepelés elől kitért a nagy alapító, és határozottan tiltakozott az ellen, hogy nevét az emléktábla megörökítse. Ilyen nemesszívűség, ennyi emberbaráti szeretet különben sem igényeli önmagának a márvány aranybetűit, mert a nagy közönség véste szívébe Kégl György nevét, és a hálás ragaszkodás ezen emléke valóban aere perennius, regalique situ pyramidum altius, — tartósabb az ércnél, magasabb, mint a piramisok királyi épülete!

1904-ben a régi Papnövelde, ma már Petőfi-utca szerény házikóját diszította föl városunk közönsége a megemlékezés márványlapjával. A magyar szabadságharc izzószavú Tyrtaeusza e falak között étte a kóborszínész keserű kenyerét és ennek maradó emléke gyanánt olvassuk a fekete kő aranybetűiről: „Itt lakott vándorszínész korában Petőfi 1842 november 9 — 1843 január 10.“

A leleplező beszédet Havranek József polgármester mondotta, a színházban lefolyt irodalmi ünnep szónoka pedig Zalai Mihály főgimnáziumi igazgató volt, aki nagyszabásu irodalmi tanulmányában Petőfit, a szegény kóborszínészt ismertette, és keretül a magyar színészet nehéz küzdelmei szolgáltak, amelyeket a német színészzettel kellett megvívnia. Befejező szavai ezek valának: „Meggyújtottam lelkesedésem egész melegével azt a tüzet, mely áldozati oltáron ég Petőfi szelleme előtt. E derék város egész közönségének nevében köszöntöm ünnepünkön azt a kis hajlékot, mely a szegény vándorszínész nyomorának, küzdelmeinek volt színhelye, de amelyet a költői szikra első fellobbanásai világítottak meg, és tesznek ma kegyeletos

zarándoklásunk színhelyévé. A magyar nemzet koszorus regényírójának szavaival üdvözöllek nagy Petőfi szerény lakóháza:

Aldás legyen rajtad, emlékezetes hajlék,
Légy megtelve a dicső szellemével örökké!

Igen örveudetes dolog, hogy a huszadik század hajnalán létrehozott három emléktábla közül kettő a magyar irodalom nagyjainak szól, s a költőkirály és a szegény kóborszínészből lett legnagyobb lírikus emlékét hirdeti. Ennek a jelenségnek okát abban találjuk, hogy városunk közönsége megfelelő irányítás és gondolkodásának helyes vezetése mellett nagyon fogékony azon ideális cél iránt, melyet a nagyok emlékének márvánnyal való megjelölése foglal magában. Élénken igazolja ezen irányu meggyőződésünket, hogy az ősz folyamán a magyar nemzeti lélek tüzes ébresztője és a fájdalomszavú költő emléktábláját fogjuk leleplezni, mert a tizennyolcadik század végén a mi ősapáinknak voltak lánglelkű oktatói, és a régi pálos, ma ciszterci rendház falai közül kelt szárnyalásra költői szellemük.

A letűnt XIX-ik, és a most megindult

XX-ik század városunk feliratos köveire vonatkozólag rokonságba hozható egymással, mert az elsőnek utolsó, és az utóbbinak első decenniuma igen becses emlékkövet hozott fölszínre vértől ázott, sok dicsőséget megért földünk gyomrából.

1892-ben a Felmayer-gyár tulajdonosai elhatározták, hogy az udvaron levő régi kuttat a nagymérvű vízszükséglet fedezése céljából artézi kuttá fejlesztik. A kétszázötven méternyire hatolt furás tudvalevőleg a jobb sorsra érdemes Szent István forrás savanyúvizét szolgáltatatta, az eredeti kuton pedig a munka megkezdésekor egy feliratos követ találtak, amely kegyeletből a gyár falára került. A kő kerek alakú, majdnem másfél méter átmérőjű vörös márványlap, amely mostani alakját akkor vette föl, midőn az eredetileg sírfödőül szolgált hosszukás márványlapot a régi világ emberei fűrészelés által kuttakarónak alkalmazták.

A márványlap közepét hatalmas arányú sisak foglalja el, köröskörül pedig gótikus betűkkel vésvé a következő felírás olvasható: „Hic iacet Nicolaus de Marchal obiit anno Domini MCCCCXVII.“ — Itt nyugszik Marchal

Miklós, meghalt az Ur 1417-ik évében. A többi betű hiányos, összetörött, és így egyéb értelem ki nem vehető, Marchal Miklós a történelem feljegyzése szerint temesi főispán, Zsigmond királynak kedves embere volt, ki a Velence ellen folytatott háboruban Mottánál sebesült meg, és a sirkő fölírása szerint városunkban temették el. Igen érdekes tehát ez a vörös márványlap, vajha több ilyen kerülne napvilágra!

A XX-ik század új köve, amelyet pár hét előtt mozdított ki helyéből a bontó csákány a Kereskedelmi Bank új palotájának építésénél, az elpusztított Madaras-ház alapzatában feküdt, ahova a fölírás és a kő alakja után ítélve, bizonyára csak másodlagosan jutott eredeti helyéről.

Az évszázadok viharával dacolt erős homokkőn 71 centiméter hosszú, 30 centiméter széles szöveg olvasható, azonban a jobboldalon körülbelül 19 centiméternyi darab hiányzik, és így a teljes értelmet csupán gyaníthatjuk. A hiányzó résznek 19 centiméternyi nagyságát abból konstatálhatjuk, hogy az 57 centiméter magas kőnek felső oldalán 12 centiméter hosszú, 7 centiméter

széles és 8 centiméter mély vajúlat van vésvé, mely a kőnek kibetűzhető felirata szerint minden bizonnyal valami toldalék elhelyezésére szolgált. Ez a vajúlat nem ér a szöveg hosszirányának közepére, hanem a jobboldali részlet letörött volta miatt jobbfelé esik, és míg a vajúlat középpontjának távolsága a kő balsarkától 45 centiméter, addig ugyanezen távolság a jobboldal felé csupán 26 centiméter, mert a többi 19 centiméternyi részlet hiányzik. Az emlékkő bal feléről egy rész szintén le van fűrészelve, nyilván azon okból, mert a más helyről oda került kő nagy volt, és nem lehetett az alappal készítéséhez fölhasználni. Felül és alul ugyanis szegélyszerű párkány veszi körül az egész követ, de ez a párkány jobb- és baloldalon hiányzik, mert az első zegzugos irányban letörött, a baloldalon ellenben a kezdő betűk pontosan egymás alatt állanak, ami lefűrészelésre, levágásra enged következtetni.

A feliratos szöveg öt sorból áll, de hiányossága miatt rendkívüli nehézséggel olvasható, sőt helyenként érthetlen. Régészettel és történelmi vizsgálódásokkal foglalatосkodó literátusainknak igen sok fejtörést okozott a

csonka szöveg kibetűzése, és ennek alapján a kor megállapítása, melyből a kő való. Annyi bizonyos volt, hogy az emlékkő utólagosan került a lebontott ház alapfalába, a szöveg egy-két szavából az is kitűnt, hogy sirkő gyanánt szolgált, de a római korból való eredést csupán gyanítani lehetett, mert az is valószínűnek látszott, hogy talán valamelyik királyunk bőkezűségéből jelölte meg városunk valami régi emlékét.

Dr. Polgár Iván főgimnáziumi tanár napokon keresztül folytatott betűzéssel pontosan összeállította az öt soros szöveget, mely értelmet zavaró sok rövidítést, csonkagságot mutat, és így állapítható meg:

RIO·FIRM O·S·LEG·I
S FRIOR·C·VICANIUS HIS
FLIUS ET ULP·VERA·CO
·EIVS·EX TESTAME
VNI EX·Ss·XX NUM

Az ekként összeállított és leírt szöveggel dr. Kuzsinszky Bálint egyetemi tanárt, az acquincumi ásatások vezetőjét kereste föl Budapesten, és kérésére a római kor ezen európai nevű kutatója a

rövidítések és a hiányok pótlása mellett a következő magyarázattal szolgált.

A kő mindenestre római időkből való, és a szöveg első sorában van a megtisztelt centuriónak neve, melynél a nemzetséget jelentő praenomen teljesen hiányzik, a nomennek is csak vége van meg, — RIO, amely kiegészítés útján Valerio szót ad, és ezután jön a cognomen: Firmo. A következő rövidített és törött betű jelentése centurioni, utána legionis II. A második sor eleje hiányos, de a többi olvasható: C. Vicanius His, vagyis Caius Vicanius Hispanus vagy Histrio, annak a neve, ki az emlékkövet felállította. A harmadik sor így olvasható: filius et Ulpia Vera coniux, a negyedik sor: eius ex testamento, az ötödik pedig az olvashatlan három első betű mellőzésével: ex sesterciiis viginti nummorum.

Ezen alapon a megfejtett szöveg így hangzanék: Valerio Firmo Centurioni secundae legionis C. Vicanius Hispanus (vagy Histrio) filius et Ulpia Vera coniux eius ex testamento ex sesterciiis viginti nummorum. — Magyarul: Valerius Firmusnak, a második légió századosának, Caius Vicanius Hispanus

(vagy Histrio), fia és felesége annak végrendeletéből huszezer szeszterciusz pénzért.

A szövegben említett második légió Acquincumban állomásozott, és miként értekezésünk elején mondtuk, Székesfehérvár mai helyén Curta római telepítvény volt, mint Acquincumhoz csatolt terület. A Viciniusok Vicusból származó, magasabb állásba jutott családok voltak, és ezeknek egyik ivadékatól származott a sírkő, melynek ára is megvan az emléklapon, mai pénzünk szerint körülbelül 3600 korona. A kő felső szélén levő vájulatban valami más faragott kőnek kellett elhelyezve lennie, mert aránylag drága volt, és így bizonyára díszesebb formában készítették. Ennek az elveszett kőnek legalább is volt annyi fölirata, amit minden római sírkövön megtalálunk, — ez a két betű: D. M., tehát Diis Manibus, ami magyarul ezt jelenti: A megholtak szellemének.

A régi kornak minden megmaradt, vagy a föld mélyéből előkerült köve iránt kegyeletes érzéssel viseltetünk, és épp ezért vandalizmusnak mondjuk, hogy a város batósága egy-két régi emlékünket megsemmisítvén, még a jelző köveket sem becsülte meg. A

régi emlékek iránt uralkodó indolenciá azonban — hála Istennek! — egy oly követ is elpusztított, a mely letűnt időkről beszélt ugyan, de igazán szégyene volt a mai Székesfehérvár hazafias érzületének.

A felsővárosi templom előtt kinyuló kis liget sarkán egy szobor áll, a melynek nincsen, de volt fölírása. A szobrot régen állították ősapáink, azok is vésték rá a föliratot, melyet csak a mult század hetvenes éveiben faragott le onnan a hazafias érzületnek jogos megbotránykozása. Másfél száz esztendőnél hosszabb ideig hirdette ez a fölirat Székesfehérvárnak a Rákóczi korszak alatt tanúsított labanc érzelmeit, mert a kövön ezt lehetett olvasni: Annak emlékére, hogy Heister generális a rebellis magyarokat megverte, — Székesfehérvár város. Sértő és kegyetlen volt e fölírás, jó, hogy ezt a kőbe vésett szégyenünket lefaragták!

Ilyen emléklap egyébiránt csakis természetes következménye volt annak a labanc szellemnek, a mely Székesfehérvár hatóságát és lakóinak egy részét az ideális magyar szabadsághős idejében áthatotta. A mi városunk, a hol állandóan császári katonaság

székelt, labanc párti volt, míg a nép egy része a kurucokhoz szított, és titokban a városi hatóság hazafiatlan intézkedései ellen működött, sőt azok ellen, úgyszintén a császári zsoldosok szigorúsága miatt tetteleg is föllépett.

A jezsuiták egykoru naplója hagyta reánk emlékül azt a pusztítást, mely a német katonaság részéről 1704 április 8-án érte városunkat, és a mely egyuttal azt a szégyenletes emléktáblát állította a mai Felsővároson. Az említett nap császári katonaság közeledett a szorongatott Székesfehérvár segítségére. Miként a napló mondja, a városban levő „lázadók“ a kapuk elé vonultak, készen az ütközetre, de midőn a túlnyomó erőt meglátták, szerte futottak. Egy részük a várba menekült, a többiek pedig rejtett utakon különböző irányba széledtek, de igen sok elveszett közül a császáriak fegyvere alatt. A várba menekült kuruc érzelmű csapat az őrségnek is ellenállt, a kapukat bezárta, miért is ágyuval lőtték közájuk. Esterházy gróf várparancsnok ekkor a császári sereg vezéréhez ment, és közösen elhatározták a város megsemmisítését. Követ-

kező nap azután bevonult a fővezér, Heister generális, a városba, melynek kapujában — a napló szavai szerint — a hatóság hódolattal üdvözölte őt, ki a kuruc érzelmű néhány lakónak büntetéséül az egész várost kifosztatta. A császári sereg pusztítása három napig tartott, míg végre megelégte Heister a fosztogatást, és távozott, de előbb a budai külvárosban több házra üszköt vetett. Szerencse, — ezt jegyzi meg végül a napló — hogy a tűz nagy kárt nem okozott.

A labanc szellemet, a mely Székesfehérvár hatóságának és intéző köreinek jellegzetes tulajdona volt, a városi jegyzőkönyvek lapjairól olvashatjuk le egész valóságában. Moenich Károly szivességéből átnéztem a városi levéltárnak ezen évekre vonatkozó egy-két aktáját, és ezek gyűlölettel, ellenséges indulattal említik a kurucokat. A rebellis szó még az udvariasabb jelzők közé való, de találunk ilyen kitétel is: Kurutzische Gesindel, kuruc esőcselék. 1702-ben már esküszegőknek, hitelhagyottaknak nevezi a jegyzőkönyv azokat, a kik Rákóczi híveihez csatlakoztak, és így a jó érzelmű német község számát csökkentvén, egyuttal szegyénei

lettek Székesfehérvárnak. Jellemző azon körülmény is, hogy a város 1704 január 4-én tartott tanácsülésből, a melynek tagjai Parrag András főbíró, Hiemer Mihály, Schinigen Mihály, Hecks Gáspár és Némethy János valának, követséget küldött Pozsonyba Jenő főherceghez, és ótalmába ajánlotta magát a kurucok ellen.

És ennyi labanchüségért sokszor érezte Székesfehérvár a szoldateszka sujtó durvaságát, de a jegyzőkönyvek szerint csupán egyszer mert a városi tanács talpra állani, akkor is csak annyit tett, hogy magasabb helyen följelentette a várban parancsoló Urly nevű kapitányt. 1704 február haváról olvassuk a jegyzőkönyvben, hogy nevezett kapitány és katonáinak durvasága miatt, mely a békés és jóérlelmű lakosokat igen sokszor botbüntetéssel sujtotta, a városbíró és a városi irnok emlékiratot vittek Urly kapitányhoz. Alig kezdte olvasni ez a memorandumot, a jegyzőkönyv német szavai szerint — gegen die zwei Deputierten mit hitzigen und schändlichen Wörten heraufgefahren, das Memorial zerrissen, und vor Deputierten spotisch zu die Füße ge-

worfen; quam causam derauf höherem Orte anzubringen beschlossen worden, — vagyis: durva és goromba szavakkal a két küldöttre támadt, az emlékiratot összetépte, és gúnyosan a küldöttek lábához dobta; elhatároztuk, hogy ezen körülményt magasabb helyen bejelentjük.

Heister bevonulását, melyet a jezsuiták naplója után ismertettünk, minden megjegyzés nélkül olvassuk a városi hatóság jegyzőkönyvében. Nem szól a zsarolásról, mely három napig sújtotta a szerencsétlen lakosságot, de annál inkább üti a kurucokat, akikről minden képzelhető rosztat elmond.

Székesfehérvár városának a Rákóczi korszak alatt tanusított szerepléséről még eddig keveset írt a történelem, nem vélünk tehát fölösleges munkát végezni, ha legalább ennek az egy jegyzőkönyvnek néhány pontját magyar fordításban ide iktatjuk.

1704 március havában bevonultak hozzánk a kurucok, és a tanácsnál nem tettek mást, mint zabálni és inni (fressen und saufen) akartak folytonosan. A szegény német polgárságot ez a népség, és az itt lakó kurucok mindegyre saanyargatták, többször

lelövással fenyegették őket, elvették házukat és egyéb jószágaikat, fejvesztés terhe alatt kényszerítették, hogy magyar ruhát hordjanak, és hajukat magyar módra nyirják. Ezen kuruc időkben a főparancsnok Szilay volt Pestről, a második Ujlaky András, és itteni parancsnoknak Meszlényi János alispánt választották meg. A városi tanács teljesen tehetetlenül állott; akinek valamije volt, átadni kényszerült, mert a kurucok mindent erőszakkal elvettek, sőt a városi sütőházat, s a kenyérrel és pálinkával telt városi pincét is kifosztották. Ezen nyomorúságos állapot 1704 április haváig tartott; ezen hónap 7-én végre gróf Heister parancsoló tábornok altábornagy ur ő nagyméltósága a város elé vonult seregével, és S-án hódolattal fogadtuk. Ki volt akkor boldogabb, mint a német, és ki volt szomorubb, mint a magyar?

Vajjon kell-e eklatánsabb bizonyíték a régi Székesfehérvár labancságához, mint a jegyzőkönyvnek átfordított sorai? És vajjon csodálkozhatunk-e, hogy ilyen gondolkodás, ilyen hazafiatlan szellem emlékkövet állított Heisternek a leverte kurucok gyalázatára? Azt azonban joggal csodálhatja mindenki,

hogy ilyen fölírásu követ annyi időn keresztül megtört falai között Székestehérvár városa. Talán senki sem akarta észrevenni, s talán még most is olvasnók, ha egyik ügyvédünk, ma a törvényszék bírása, meg nem indítja a mozgalmat a levéséshez.

Felíratos köveink közé sorozzuk azokat is, a melyek szöveg nélkül valamilyen évszámot mutatnak. Igen gyakoriak az ilyenek a külvárosok utcáiban, és a kapuk fölött, vagy a homlokfalon az építés esztendőjét jelzik. Mindezek azonban újabb koru alkotások, a lemúlt század hatvanas és hetvenes éveire nyulanak vissza, legfőlebb egy-kettő van, a mely még korábbi évtizedekről beszél. Épp ez okból nem is soroljuk föl őket, hanem azon kőlapokat gyűjtjük össze, melyek a tizennyolcadik századból maradtak fön néhány régi házunk kapujának diszítése gyanánt.

A Szent István utcai Rainiss házon az egész kapu felső részét átfogó szalagos és koszorus diszítés között 1781 évszámot találunk. Ennek a háznak egyébiránt még egy specialitása van, mely a régi korra emlékeztet, és a melyhez hasonlót egyedül

a Megyetéren a Zlinszky házon ismerünk. A kapu közepén kicifrázott vaskalapács van, a melynek egyik vége tengely körül for-gatható, a másik pedig fölemelés után vas-lemmezhez ütődik, és olyan tompa, zuhogó hangot ad, hogy az erős dübörgés minden-
kit fölébreszt csöngő nélkül is.

A Bank utcában 5 szám alatt találjuk a tizennyolcadik század másik kődiszítését 1794 évszámmal, és a harmadik már több-ször átmeszelt, elmosódott alakban a Palotai utca régi Lippert féle háza fölött látható, a mely jelenleg a Felmayer gyár tulajdona. Ennek évszáma 1790.

A külvárosi házaknak vakolatból készi-tett és fehérre meszelt évszámai helyett néhány újabb alkotást emlitünk, a melyek köbe, vagy márványba vésve, tartósságuknál fogva jogot tarthatnak a megörökítésre. Ilyenek a Rákóczi utcában a zsidó iskola táblája, — Épült 1892, a korcsolya pavilloné: Anno 1894, és az Osztrák Magyar Banké. O. M. B. 1901 jelzéssel, míg a magán tulaj-dont képező házak közül Dr. Kuti József Sas utcai házat 1898 évszámmal tartjuk följegyzésre méltónak.

Évszámot mutató régi köveink között a legbecsesebb a Bástya utcai Krén ház kapuja fölött van. Egyetlen a maga nemében, mert a régi évszámon kívül igen szép vésések is díszítik. A kő jobb és bal sarkának felső részét egy-egy ovális cimerepajzs foglalja el, melyek közül az elsőn A F, ezek alatt U R L betűk, a kő baloldalán pedig 1793 szám olvashatók. A ház a múlt század negyvenes éveiben ment át Kováts Pál fűszerkereskedő tulajdonába, a ki az építőtől, Fliegler Antal kőfaragótól vette meg. Az öt betű ezek szerint így olvasandó. Antonius Fliegler urbis regiae lapicida, magyarul: Fliegler Antal, a királyi város kőfaragója, míg az évszám az építés esztendejének felel meg.

A barnára festett homokkő közepén kőfaragó dolgozik, és egy állványra helyezett melszobron az utolsó véséseket fogantatosítja. Tőle jobb felé két apróbb alak hengeres követ szállít a mester felé, részben dolgozik is rajta, az egész képet pedig legfölül szárnyas, repülő nemtő fonja át, jobbában erősen kinyújtott Merkur pálcával, mely a kő bal alsó sarkáig ér,

és itt két alak köpárkány előtt szőlőfűrtöt csipeget. Az egész képnek őszhatása igen megkapó, és készítőjének művészi érzékéről tanuskodik. Ugyancsak ebben a Krén házban még három vésett köre akadunk, a melyeken felírás ugyan nincsen, de mint 1793-ból való faragások, említésre méltók. Az egyik a ház oldalsó falába illesztve, fantasztikus virágot mutat, a másik kettő pedig a kertben oszloptartó angyal.

Figyelmet érdemelnek városunk kövei között végül azok, melyek a katolikus vallás, később a jezsuiták jelvényét mutatják. Az I H S, Jesus Homo Salvator, nemcsak a ciszterci rendház portáléje fölött, és művészi kivitelű stukkóban az ebédlő falán látható, hanem megvan a Göbel ház, és a Rákóczi-utca elején a Grünfeld ház kapuja fölött is, annak jeléül, hogy a katolikus vallás szimbóluma a régi időben mindenfelé tért hódított.

Külön tanulmányt igényelnek a temetők sírkövei, a melyeknek fölirata sok tekintetben érdekes. Jelenleg nem terjeszkedem ki gyűjteményem ismertetésére, talán lesz még alkalom egyet-mást elmondani a jellemző

feliratokról, melyeket a temetők mohos sírköveiről szedtem össze.

Négy föliratot azonban mégis megemlítek, mert kettőt az enyészettől akarnék megmenteni, a másik kettő pedig megkapó szöveggel szól az alatta pihenőről.

A XVIII-ik században kétszer pusztított Székesfehérvár falai között a pestis. 1710 és 1739 szomorú emlékü évek valának, és a szó szoros értelmében megtizedelték lakóinkat. Midőn pár év előtt ennek a járványnak helyi történetét tanulmányoztam, a belvárosi plebánia anyakönyvében a sok érdekes adat között egy orvos neve is elém került, a ki, mint egészségügyi biztos, Bécsből jött városunkba, és itt pestisben meghalt. Az egykoru anyakönyv megőrizte ennek az érdeemes férfinak sírfeliratát, — őrizzük meg mi is emlékét, mert hivatásának kötelmeiért esett el, mint a katona a harctéren. Ezt olvassuk a plebánia anyakönyvében: „Hic iacet Dominus Mathias Schober, medicus. Alios curavit, seipsum non potuit. Victima sanitatis, peste mortuus anno 1710. Novembris 17. Requiescat in pace.“ Magyarul: Itt nyugszik Schober Mátyás ur, orvos. Másokat meggyó-

gyitott, magát nem tudta. Mint a közegészség áldozata, pestisben meghalt 1710 év november 17-én. Nyugodjék békében!

Vajjon hová lett az idők viharában az a sir, melyre az orvosi hivatás és kötelesség címerpajzsát vésték feliratul? Az ismeretlen helyen nyugvó orvos, kinek még emlékköve is elporladt, nagyon méltó a megemlítésre, midőn Székesfehérvár fölíratos köveiről szólunk, hiszen sok igazság van abban, amit nemrég mondott Jakobi, a híres amerikai: „Ha az orvos megszökik a járvány elől, gyáva, — ha helyt áll, és küzd ellene, elfelejtik, — ha a járvány legyőzi, és megöli őt, családja éhen hal.“

Séllyei Nagy Ignác, Székesfehérvár első püspöke szintén rászolgált arra, hogy mint kiváló nevű szülöttünknek, ma már csak történelmi munkákból ismert sírföliiratát megemlítsük. Ott temették el a Hosszu temető régi kápolnája körül 1789-ben, és a mostani kápolnába helyezték át porló hamvait 1874 július 9-én. Első sirja fölé a rokoni kegyelet állított sírkövet, de ma már ez is elpusztult, csupán a sírfeliratot őrizte meg az utókornak Pauer János. Így szól: „D. M.

Ignatio Nagy de Séllye Civi et Primo
Cathedrae Albensis Praesuli aeterna memoria
digno hoc pietatis monumentem posuit ami-
cus et cognatus Franciscus Vörös de Farád
1802.“ Magyarul: A megholtak szellemének.
Séllyei Nagy Ignácnak, a székesfehérvári
egyházmegye első püspökének, az örök em-
lékezésre méltó polgárnak emelte a kegyelet
ezen oszlopát barátja és rokona, farádi Vörös
Ferenc 1802.

A harmadik sírfömliratot a Hosszu temető
sok lakója között irtam le egy márvány-
keresztről, a melyen ezt olvashatjuk:

MESZLÉNYI RUDOLF

meghalt 11-ik január

1848

életének 35-ik, boldog házasságának

7-ik évében.

Átalakításán fáradtál drága hazádnak,

Átalakulni mért kelle magadnak előbb?

A haza szabad lett, s Te, miként a lepke, röpültél

A menynek hírül vinni, hogy itt a tavasz.

Meghaltál Te, hogy élj bennem, — én élve maradtam,

Hogy kebeled nélkül, élve is halott legyek.

Meszlényi Rudolf Kossuth Lajosnak volt sógora, és szóhagyomány szerint tőle származott a szép sírföliirat. Még élő emberek elmondásából tudom, hogy az ötvenes évek elején, a világosi sötét nap szomorú korszakában, seregestől tódult városunk lakossága ehhez a sírkövhöz, a melynek egyik oldala a nép saajátságos fantáziája szerint Kossuth Lajos szellemétől könyezett. Valóban szép poézis nyilvánult e fölfogásban!

A negyedik sírkő, a melynek föliiratát közöljük, Greizinger Ivánnak, a nagy tehetség kiforrása közben a magyar zeneirodalom végtelen kárára elesett költőnek hamvai fölött emelkedik. Ott áll a Hosszútemető fő útja, a Tschida és Tóth családok sírboltja között, és lépcsőzetről emelkedő romai oszlopot mutat. Az oszlopfőt virágdísz veszi körül, rajta feltojásdad, négy szfinkszerű lábbal bíró hatalmas tartóból az örök tűz, a dicsőség lobogó lángja tör a magasba. A római oszlop homlokzatát kereszt és gyönyörű domborműben lira disziti, alatta ez a felírás olvasható: Greizinger Iván orvosdoktor és zeneköltő emlékének 1862—1899, legalul pedig ez a négy szó áll: Közadakozásból barátai és tisztelői,

Az oszlop közepét ez a szép sirvers, dr.
Vass Bertalan pécsi főgimnáziumi igazgató
költeménye foglalja el:

Míg elméd a beteg testet gyógyítja, szivedből
Bús sziveinkre vidám dal s zene árja fakad.
Gyászol az emberiség; a magyar zene, s gyásza jeléül
Érdemidért e hideg kő rebeg áldva imát.

A városban és a város területén levő
sok kereszt és szobor fölíratát mellőzhetjük,
mert a föllállító nevén kívül alig mutatnak
különösebb szöveget. Kettőről azonban mégis
megemlékezünk, mert az egyik keresztnek
régisége, és a másik Mária szobornak törté-
nelmi fontossága egyaránt méltóvá teszi föl-
íratuknak e cikksorozatban való megörökítését.

A régi kereszt a Budai-uton, a meg-
szűnt megye kórház, ma a hosszú nevű
Huszár pótkeret laktanya sarkán áll, hova
évtizedek előtt jutott a szemben levő sarok-
ról. Ekkor épült ki a szántóföldek helyén a
Gáz-utca és Budai-ut által határolt nagy
terület, mely a buzaszentelési körmenetnél a
régii vörös keresszttel együtt a hívők ájtatos-
ságának színhelye volt. A keresztet nagyon
megviselte az idő, betűi elmosódtak, és csak

fáradtsággal tudtam elolvasni a következő szöveget: „Názarethbeli Jézusnak szomorú jele légy vigasztalásunkra nekünk, bűnösöknek halálunk óráján. Ezent szent keresztet az Úr Isten dicsőségére felállította örök emlékezetül Beke Horváth Mihály Stagl Ignác ur közbenjárásával. An. 1808.“

A Mária szobor a Buza-piacon áll, és minden évben augusztus 15-én ünnepélyes körmenet vonul oda. A felirat nem vésésben, hanem festett fekete betűkkel a következő szöveget adja: „Magyar Hazánk Nagy Boldog Asszonyának tiszteletére 1700-ban épült képét 1834-ben megújította az epemirigy dühétől harmad évvel megmenekedett Székesfejérvár.“

A szobor szentelt romok fölött épült. Itt állott hajdan az Agoston rendűek temploma, a melynek városunk életében tekintélyes szerepe volt. Itt temették el véglegesen Zápolya Jánost, az utolsó nemzeti királyt, midőn 1543 ban Achmet basa a bazilika sírjából kiszórta a három év óta ott pihenő holttestet, és a város birája titkon eltemette.

A fölírás szerint a szobrot a kolera emlékére egy másik, régi szobor helyén

állították föl 1834-ben. A belvárosi plebánia püspöklátogatási jegyzőkönyve megőrizte ennek a régi szobornak föliratát is, a mely így hangzott: „1700. Gott dem Allmächtigen, der unbefleckten Maria zur Ehre hat Denkmäl errichten lassen Vienboth Vincenc den 8. December 1700.“ Magyarul: A Mindenható Istennek, a szeplőtelen szüz Máriának tiszteletére Vienboth Vince állíttatta ezt az emléket 1700 december 8-án. A német szöveg annak a labanc szellemnek kifolyása, a mely városunkat ekkor uralta, de hogy ki volt az alapító Vienboth Vince, kétszázöt év után lehetetlen eldönteni. Valószínűleg a török uralom alól való felszabadulásakor városunkba telepedett német családokkal jött közénk, és lön lakója Székesfehérvárnak,

Bevégeztük hosszú tanulmányunkat. Összeszedtük ennek a városnak föliratos köveit, a melyek néma betűikkel oly sok történelmi adatról beszélnek. Ha a hosszú, talán a türelmet is kimerítő fejtegetéssel sikerült némi érdeklődést keltenünk Székesfehérvár multja iránt, vagy talán némileg előbbre vittük a régi idők kultuszát, úgy e cikksorozat tökéletesen megfelelt kitűzött céljának.

429921

